

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ DÖNEMİ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ (2002-2017): DIŞ POLİTİKADA ÇATIŞMA VE İŞBİRLİĞİ

TURKEY-RUSSIA RELATIONS DURING JUSTICE AND DEVELOPMENT PARTY ERA (2002-2017): DISPUTES AND COOPERATION IN FOREIGN POLICY

Melih KAZDAL

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

Sakarya/TÜRKİYE, E-Mail: meihkazdal@artuklu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Makale Geçmişi: Geliş: 27 Şubat 2018 Kabul: 28 Mart 2018</p>	<p><i>Türkiye-Rusya ilişkileri 500 yıldan fazla bir geçmişe sahiptir. İnişli çıkışlı ve savaşlarla dolu bu iki ülke ilişkileri tarihinde 2000'li yıllar ile birlikte değişim yaşanmıştır. Bu makalede Türkiye-Rusya ilişkilerinin Ak Parti dönemindeki seyri incelenmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerde fırsatların ve krizlerin neler olduğu ve nasıl ortaya çıktığı ele alınmıştır. Yaşanan bölgesel ve küresel gelişmelerin iki ülke arasındaki ilişkilere ne yönde etki ettiği ve bu gelişmelere karşı iki ülkenin kendilerini nasıl konumlandığı incelenmiştir. Özellikle siyasi gelişmeler üzerinden bir değerlendirme yapılmış ve ekonomik ilişkilere değinilmemiştir. Son olarak bu makalede iki ülke ilişkilerindeki bu değişimin nedeni anlaşılmaya çalışılmış ve her iki ülkenin bölgesel gelişmelere karşı nasıl bir politika izlemesi gerektiği vurgulanmıştır.</i></p>
<p>Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Suriye Krizi, Enerji, Uçak Krizi</p>	
<p>DOI: 10.26809/joa.2018239559</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Article History: Received: 27 February 2018 Accepted: 28 March 2018</p>	<p><i>Turkey-Russia relations have more than 500 years history. The history of these two countries, which are bumpy and full of wars, has changed with the years of 2000's. In this article Turkey and Russia relations were examined in the course of Justice and Development Party (JDP). What are the crises and opportunities and how they emerged in the relations between these two countries was discussed. It has been explored how regional and global events affect the relations between the two countries and how they have positioned themselves against these events. An assessment has been made especially on political developments and the economic relations have not been mentioned. Finally, this article tried to understand the reason for this change in relations and how the two countries should follow a policy towards regional incidents.</i></p>
<p>Keywords: Turkey, Russia, Syrian Crisis, Energy, Warplane Crisis.</p>	
<p>DOI: 10.26809/joa.2018239559</p>	

1. GİRİŞ

Türkiye ve Rusya arasındaki çok eski tarihlere dayanan ilişkiler, özellikle Avrasya bölgesindeki halkların kaderini daima etkilemiştir. (Özbay, 2013: 4) İki ülkenin ilişkilerinin kurulmasının üzerinden 500 yıl geçmiştir. (Çelik, 2012: 261) Rusya'nın gelişip uluslararası sistemde söz sahibi olmasından itibaren iki ülke arasındaki gerilimler de başlamıştır. İki yayılcı imparatorluğun çıkarları ve yayılma alanları Karadeniz, Kafkaslar, Orta Asya ve Balkanlar kesişmeye başlamış ve sürtüşmeler baş göstermiştir. Bir de buna herkesin bildiği Rusya İmparatorluğu'nun "sıcak denizlere inme isteği" de eklenince iki ülke arasında savaş kaçınılmaz olmuştur. Bu yüzden Osmanlı'nın tarihte en çok savaştığı ülke Rusya'dır.

İki ülke arasındaki bu çok-savaşlı yıllardan sonra Rusya'da Bolşevik ihtilali ile birlikte ilişkiler yumuşama dönemine girmiştir. Özellikle 1920li yıllarda ikili ilişkiler büyük bir gelişme göstermiş ve saldırmazlık anlaşmaları dahi imzalanmıştır. İki dünya savaşı arası bu dönemde iki ülkede kendi iç meselelerine odaklanmak zorunda kalmış, bu nedenle birbirleriyle çatışma yaşamamaya özen göstermişlerdir. (Turan, 2009: 1)

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Soğuk Savaş döneminde hem Sovyetlerin Türkiye'den talepleri(özellikle Boğazlar üzerindeki) hem de iki ülkenin farklı bloklarda yer almasının da etkisiyle iki ülke arasındaki ilişkiler en alt seviyeye inmiş hatta kesilme noktasına gelmiştir. Bununla beraber uluslararası ilişkilerdeki bazı gelişmeler iki ülke ilişkilerinde iş birliğinin de olduğu dönemlere olanak sağlamıştır. Örneğin yukarıda da bahsettiğimiz gibi 1923-1936 arasında Türkiye ile Sovyetler Birliği oldukça yakın bir ilişki içerisinde olmuş, 1960-70li yıllarda iki ülke arasındaki ilişkiler Türkiye'nin Batı'yla –özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile- yaşadığı Kıbrıs Sorunu ve Jüpiter Füze Krizi'nin etkisiyle bir ivme kazanmış, bu dönemde Türkiye, Sovyet yardımlarıyla sanayi alanında büyük gelişme kaydetmiştir. Yine de bu dönemsal yakınlaşmaların uzun soluklu olmayışı bu yakınlaşmaları iki ülkenin – özellikle Türkiye- uluslararası konjonktüre göre bir reaksiyonu olarak nitelendirmemize sebebiyet vermiştir. (Çelik, 2012: 261)

1990'lı yıllarda Türkiye'nin Rusya politikası Soğuk Savaş döneminden kalma rekabet söyleminin ön plana çıktığı, ilişkilerde milliyetçi söylemin baskın olduğu bir dönemdir. (Tüfekçi, 2016, 336) İlişkiler bir yandan gelişirken diğer yandan Orta Asya ve Kafkasya'daki gelişmeler ile birlikte kırılgan bir yapı halini almıştır. (Özdal, 2011: 55) Bunun yanında, bu dönemde iki ülke arasındaki gelişen ticaret, ilişkilere olumlu etki yapmıştır. Resmi ticaret, kayıt dışı "bavul ticareti" ile birlikte yılda yaklaşık 800 milyon dolar ile 1 milyar dolar arasında bir ticaret hacmine yükselmiştir. Bu rakam Türkiye'nin 1990'lı yıllarda tek bir ülke ile gerçekleştirdiği en yüksek ticaret rakamıdır. (Yılmaz, 2010: 29) Ekonomik ilişkilerde bir diğer etkin husus enerjidir. Türkiye'nin artan enerji ihtiyacı ve Rusya'nın önemli bir doğal gaz tedarikçisi olması iki ülkeyi bir araya getirmiştir. Enerji açısından Rusya'nın Türkiye için önemi çok yüksekti, öyle ki 2003 yılında Mavi Akım Projesi'nin hayata geçirilmesinin ardından Türkiye, doğal gaz ihtiyacının %70'ini Rusya'dan tedarik etmiştir. (Yılmaz, 2010: 29)

Ekonominin itici güç olarak ortaya çıkmasına karşın siyasi alanda yaşanan gerilimler iki devlet arasında bir güvensizliğe neden oluyordu. Siyasi ilişkilerin istikrarsız bir şekilde devam etmesi iki ülke arasında pek çok krizin yaşandığı 1990lı yıllarda problemlerin temel nedeni olmuştur. Bu problemlerin başlıcaları; Hazar petrollerini taşıyan gemilerin boğazları kullanmak istemesi, Kürt ve Çeçen sorunu, Kafkasya ve Orta Asya politikalarının çatışması, Rusya'nın Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne S-300 füze satışı ve Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'dır. (Özbay, 2013: 7)

2000'li yıllarda iki ülke arasındaki ilişkiler siyasi, kültürel ve ekonomik alanda atılan adımlar ile birlikte bir ivme kazanmış, ilişkiler altın çağını yaşamış ve buna bağlı olarak Türk dış politikasında Avrasya ayağı güçlenmiştir. Bununla beraber özellikle 2011'den sonra Arap Baharı ile başlayan yeni dönemde, Türkiye ile Rusya'nın Suriye Krizi, Ukrayna Krizi, NATO füze kalkanı ve Mısır'daki darbeye yönelik görüş farklılıklarına bir de 24 Kasım 2015'te meydana gelen Türk jetlerinin Rus savaş uçağını düşürmesi de eklenince iki ülke ilişkileri ağır bir imtihandan geçmiştir. Bunlara rağmen iki ülkenin bu gibi bölgesel gelişmelerin ilişkilerinin genel seyrini etkilememesi hususunda ortak gayreti vardır. (Koçak, 2014: 174) Her ne kadar bu söylem ilişkilerde hâkim olmuşsa da bu son “uçak krizi” hem siyasi hem ekonomik ilişkilere ciddi zarar vermiştir. Türkiye ile Rusya'nın dostluğu Kafkaslarda, Karadeniz'de ve Ortadoğu'da barışın temini için bir zemin oluşturabilir ve gereklidir. (Alınak, 2012: 289)

2. AK PARTİ DÖNEMİ

Önceki dönemlere kıyasla bu dönem ilişkilerin çok hızlı bir şekilde geliştiği ve tüm zamanların en iyi seviyesine geldiği, altın çağını yaşadığı dönemdir. Her iki ülkenin siyasi iradesinin kararlılığı ilişkilerin gelişmesinde kilit rol oynamıştır. Rusya'da Vladimir Putin döneminin başlaması, Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesi ilişkilerde gözle görülür bir ivmenin yaşanmasına olanak sağlamıştır. Ekonomi, turizm, enerji ve güvenlik alanlarındaki işbirliği, karşılıklı bağımlılık ve ilişkileri çeşitlendirmeye dayanan yeni vizyon ile birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerde bir derinlik ve çeşitlilik yakalanmıştır. (Özbay, 2013: 11)

İlişkilerin bu dönemde ilerlemesinde bazı önemli gelişmelerin etkisi vardır. İlki, iki ülkenin 21. Yüzyıl ile birlikte dış politikalarında birbirine benzer değişikliğe gitmesidir. Gerek Rusya gerek Türkiye(Ak Parti dönemi) 2000li yılların başında dış politikalarını gözden geçirmiş ve revize ederek yenilemiştir. Kremlin, dış politikada çok yönlü bir sistem benimsemiş ve eski SSCB coğrafyasında etkinliğini arttırmak adına özellikle Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT) coğrafyası ve komşu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesine önem vermiştir. Ankara'da, özellikle dış politikada Ahmet Davutoğlu'nun etkin olmasıyla birlikte, komşularla ilişkilerin geliştirilmesi ve mevcut sorunların çözümünü öngören “komşularla sıfır sorun” politikasını benimsemiştir. İki ülkenin yakın coğrafyalarına ve özellikle komşularına önem vermeye başlaması, ilişkilerin yeni bir boyut kazanmasını sağlamıştır. (Kamalov, 2010: 6)

İkincisi uluslararası alandaki gelişmelerdir. Özellikle enerji kaynaklarının da yardımıyla ekonomisini toparlayan Rusya daha aktif politika izlemeye başlamış ve sesini özellikle ABD'ye daha çok duyurmaya başlamıştır. Fakat Ukrayna Krizi ve 2008 Gürcistan Savaşı gibi olaylar Batı ile arasının açılmasına neden olmuştur. Türkiye'nin başta Suriye'deki gelişmeler (ABD'nin PYD/YPG'yi açıktan desteklemesi ve bu konuda diyalog kanallarını kapatması) nedeniyle ABD ile arası bozulmuş, Suriyeli mülteciler konusunda AB'den gereken yardımı ve desteği alamaması, geri kabul antlaşmasına (Ahaber, 2016) uyulmaması ve AB'ye tam üyelik sürecindeki sorunlar nedeniyle Brüksel ile ilişkileri olumsuz etkilenmiştir. Buna ek olarak bir de Batı'nın 15 Temmuz darbe girişimine karşı kayıtsız kalması Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki ilişkiyi olumsuz etkilemiştir. Avrasya bölgesinin Türkiye ve Rusya gibi iki önemli ülkesinin Batı ile arasının açılması bu iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. Ayrıca iki ülkenin de yer aldığı Avrasya coğrafyasının öneminin artması ve bu coğrafyada önemli gelişmelerin(Irak Savaşı, Afganistan müdahalesi, 2008 Gürcistan-Rusya savaşı ve Suriye İç Savaşı) yaşanması bu bölgede iki önemli güç olan Türkiye ve Rusya'nın özellikle güvenlik konusunda karşılıklı diyalog halinde olmalarını zaruri kılmıştır. (Kamalov, 2010: 6)

Diplomatik temasların artması Türkiye-Rusya yakınlaşmasının bir başka önemli nedenidir. Dönemin Rusya devlet başkanı Vladimir Putin'in Türkiye'ye yaptığı ilk ziyaretten (5-6 Aralık 2000) sonra iki ülke arasındaki diplomatik temaslar hız kazanmıştır. 500 yılı aşkın Türk-Rus ilişkilerinde ilk defa bir Rus Devlet Başkanı'nın Türkiye'yi ziyaret etmesi ilişkilerde önemli bir köşe taşıdır. (Özbay, 2010a: 5) Yılda birkaç kez en üst seviyede yapılan görüşmelerin yanı sıra, 2010'dan itibaren her yıl biri Rusya'da diğeri de Türkiye'de olmak üzere iki kez Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK) toplantısı devlet başkanı ve bakanlar seviyesinde yapılmaktadır. (Koçak, 2017: 12) Bu sayede iki ülke arasında çıkan sorunlar karşılıklı diyalog yoluyla çözülebilmekte ve uluslararası sistemdeki gelişmelerle ilgili görüş alışverişinde buluna bilinmektedir. Diplomatik ilişkilerin seviyesinin artması ekonomik ve kültürel münasebetlerin gelişmesini ve iki ülke arasındaki Soğuk Savaş dönemindeki algı sorununu kısmen ortadan kaldırmıştır. (Kamalov, 2010: 7)

Türk-Rus ilişkilerini gelişmesindeki bir başka önemli etken ticarettir. Bavul ticareti ile başlayan ticaret serüveni günümüzde gelişmiş çeşitlenmiş ve bugünkü halini almıştır ve iki ülke arasındaki stratejik işbirliğinin temelini oluşturmaktadır. (Kamalov, 2010: 7)

2.1. Türkiye-Rusya İlişkilerinde Fırsatlar ve İş Birliği Alanları

Türkiye-Rusya ilişkilerinin en önemli dönüm noktası Türkiye'nin 1 Mart Tezkeresini TBMM'de kabul etmemesiyle birlikte ABD'ye kendi topraklarından Irak'a girme iznini vermemesidir. Tezkerenin reddiyle birlikte Türkiye, Rusya'nın gözünde ABD'nin her isteğini yapan sadık müttefik imajından, kendi çıkarları söz konusu olduğunda bağımsız hareket edebilen güvenilir ve güçlü bir ülke imajına evrilmiştir. Bu olay, belki Ak Parti hükümeti tarafından bilinçli bir şekilde yapılmasa da Rusya ile olan ilişkilerde çok işe yaramış ve hükümetin önünü açmıştır. (Özbay, 2010b: 2)

Bu olaydan sonra ilişkilere olumlu katkı yapan diğer önemli bir gelişme 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'dır. Güney Osetya'da başlayan gerilim daha sonra Rusya ile Gürcistan'ın karşı karşıya gelmesine, hatta gerilimin silahlı çatışmaya dönüşmesine yol açmış ve uluslararası alanda büyük yankı uyandırmıştır. Savaşın bir bölümünde Rus askerleri Gürcistan topraklarını bombalamış hatta fiilen Gürcistan topraklarının üçte ikisini işgal etmiştir. Başta Gori olmak üzere birçok yerde Rusya sivillere ve yerleşim yerlerine zarar vermiştir. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği verilerine göre savaşta mülteci durumuna düşenlerin sayısı 100.000 kişiyi bulmuştur. (USAK, 2008: 10-14)

Krizin tatil döneminde meydana gelmesi bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de ani bir politika izlenmesini zorlaştırmıştır. Yine de bu dönemde Türkiye'nin yapıcı tavrı, barış için çabalaması, Montrö Boğazlar Sözleşmesine sadık kalması ve Kafkas İstikrar ve İşbirliği Paketi ile Rusya'nın takdirini ve saygısını kazanmıştır. (Özbay, 2013: 15) Türkiye çatışmanın Karadeniz bölgesinde sınırlandırılmasına yönelik politika izlemiş, krizin büyüerek küresel bir boyut kazanmasını istememiş ve bölge ülkeleri arasında çözülmesi gerektiğini savunmuştur. Türkiye'nin bu çatışmada NATO üyesi olmasına rağmen askeri gemilerin Boğazlardan geçişi hususunda Montrö Antlaşması'na sadık kalması barışçıl ve yapıcı bir politika izlediğinin göstergesidir. Montrö Antlaşması'nın şartları gereği Karadeniz'e sınırı olmayan ülkeler, Karadeniz'de 21 gün süre ile kalabilmekte ve 45.000 ton ağırlığı geçmemek üzere en fazla 9 askeri gemi bulundurabilmektedirler. Türkiye, bu bağlayıcı maddesini kullanarak, kriz süresince ABD askeri gemilerinin Karadeniz'e girişini sınırlamıştır. (Aras, 2009: 4) Türk hükümetinin Rusya'yı küstürmeme politikasını dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın şu sözünden de anlayabiliriz: "ABD bizim müttefikimiz, Rusya ise önemli bir komşumuzdur. Rusya bizim aynı zamanda bir numaralı ticaret ortağımızdır. Enerji ihtiyacımızın üçte ikisini Rusya üzerinden sağlamaktayız. Biz kendi ulusal çıkarlarımız

doğrultusunda hareket ediyoruz. Rusya'yı göz ardı edemeyiz.” (Bila, 2008: 12) Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu, bölgede güvenlik konusunda ilişkileri geliştirmek adına hem Türkiye hem de Rusya için önemli bir platformdur. Her iki ülke de bu platformu, sorunların hızlıca çözülmesi ve küresel bir boyut almaması adına desteklemelidir. (Aras, 2009: 15)

Bu bağlamda ABD'nin bu dönemden itibaren Karadeniz'e dikkatini yöneltmesi ve burada askeri varlığının olup olmaması tartışmalarını yapması, NATO güçlerinin Karadeniz'e yayılma isteği Türkiye ve Rusya'yı Karadeniz'in statüsü ve Montrö Sözleşmesi'ni savunma konusunda birleştirmiştir. Karadeniz'in küresel güçlerin mücadele alanı haline gelmesi ihtimali iki ülkenin de istemediği bir durumdur. Hem Türkiye hem Rusya Karadeniz'deki sorunların kıyıdaş ve bölge ülkeleriyle çözüme kavuşmasını istemektedir. İki ülkenin Karadeniz konusundaki bu mutabakatı ikili ilişkilerde bir başka ortak paydadır. İki ülke de Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü(KEİÖ) nü daha etkin bir hale getirmek için çaba göstermektedir. Ayrıca Karadeniz Donanma İş Birliği Görev Grubu'na (BLACKSEAFOR) üye devlet olması Karadeniz'de ortak hareket etmek istediklerinin bir göstergesidir. Önemli bir nokta ise hem KEİÖ'nün hem de BLACKSEAFOR'un Türkiye'nin öncülüğünde kurulmuş olmasıdır. Bu iki örgüt Türkiye'nin Karadeniz'e ve güvenliğine ne kadar önem verdiğinin bir göstergesidir diyebiliriz. Bu açıdan bakacak olursak Karadeniz Türkiye-Rusya ilişkilerinde bir başka itici güçtür.

Rusya, Türkiye'nin ilk nükleer santraline destek vermiş hatta yapılan ihaleye en yüksek teklifi bir Rus firması vermiştir. Hatta Rus Devlet Başkanı Vladimir Putin şu sözü ifade etmiştir: “Nükleer enerjide Türk-Rus konsorsiyumunun kazanması ve inşaatı başlanacak olması bizim için gurur kaynağıdır.” (Radikal, 2009)

İki ülke arasında kurulan işbirliğinin diğer bir ayağı savunma sanayisidir. Türkiye, Rus ordusu ile işbirliği yapan ilk NATO üyesi ülkedir. Fakat bu üyelik Türkiye'nin Rusya ile askeri ilişkilerini kısıtlamaktadır. Bu önemli engelle rağmen Türkiye, Rusya ile askeri alanda, teknik düzeyde iş birliğini geliştirmek için gayret göstermektedir. (Aras, 2009: 9) Bu çerçevede Türkiye ile Rusya, 2,5 milyar dolarlık S-400 hava savunma sistemi alımı konusunda anlaşmış ve Ankara kaparo bedelini de yatırmıştır. (www.bbc.com, 2017)

Son olarak iki ülke vatandaşları arasında meydana gelen evlilikler, Rusya'da yoğun bir ilgi ile takip edilen Türk dizileri ve Rusların çoğu zaman tatil için Türkiye'yi tercih etmesi iki ülke halklarının birbirleri ile alakalı pozitif bir algı oluşturmalarına kolaylık sağlamıştır. (Koçak, 2017: 8)

2.2. Türkiye-Rusya İlişkilerinde Krizler ve Ortak Tehdit Algıları

Türkiye-Rusya stratejik ortaklığının önündeki engellerin başında, son dönemdeki yakınlaşmaya rağmen, taraflar arasındaki güvensizlik sorununun geldiğini söyleyebiliriz. Türkiye'nin hem NATO üyesi olması hem de ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri olması (her ne kadar son dönemde sorunlar yaşasa da) Moskova için olumsuz bir durumken, Ankara, Rusya'nın enerji kartını bir koz olarak kullandığını düşünmektedir. Ayrıca Rusya'nın dönem dönem tarım ürünleri ithalatında ve gümrüklerde Türk tırlarının geçişlerinde sorun çıkartması da Türk-Rus ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. (Kamalov, 2010: 11)

İkili ilişkileri olumsuz etkileyen bir başka konu Rusya'nın Güney Kıbrıs Rum Kesimi (GKRR) ile olan ilişkileridir. Rusya buradaki bankaları aktif olarak kullanmaktadır ve burada istikrarın bozulmasını istememektedir. Tarihi ilişkilerden dolayı ve GKRR'yi bir ülke olarak tanımayan Türkiye açısından Rusya'nın Rum Kesimi ile olan ilişkileri bir sorun teşkil

edebilir. Fakat bu durum ilişkilerde çok fazla bir soruna neden olmamış ve pek gün yüzü görmemiştir. (Aras, 2009: 10)

Türkiye-Rusya ilişkilerinde bir diğer anlaşmazlık da şüphesiz Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Nabucco Projesi'dir. Türkiye' enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılığını -ki bu bağımlılık %50-60 değişmektedir- azaltmak için Batı ile ortak BTC projesini hayata geçirmiştir. Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığının azaltılması gerekliliği Rusya'nın Ukrayna'daki Turuncu Devrim'e müteakip doğal gaz aracılığıyla Ukrayna'yı cezalandırdığı düşünüldüğünde daha iyi anlaşılır. Buradan hareketle petrol ve doğal gaz boru hatları da dâhil enerji kaynaklarının Rus dış politikasında etkin bir şekilde kullanıldığını da söyleyebiliriz. (Aktürk, 2013: 65)

2.2.1. Ukrayna Krizi ve Kırım Meselesi

2014'ün başında patlak veren Ukrayna krizi ile birlikte iki ülke ilişkilerine zarar veren bir başka bölgesel gelişme eklenmiştir. Ukrayna'da Viktor Yanukoviç hükümetinin AB ile ortaklık anlaşmasını imzalamaktan vazgeçmesi üzerine AB yanlısı muhalefet öncülüğünde geniş çaplı protestolar başlamış ve sonunda Yanukoviç hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu olayı takiben Rus ve Rusça konuşanların yoğun olduğu Kırım, Donetsk ve Luhansk'ta ayrılıkçı gruplar silahlı mücadeleye başlamış ve Kırım'da yapılan referandum sonrasında Kırım, Rusya'ya bağlanma kararı almış, Rusya da hemen kabul etmiştir. Ayrıca Donetsk ve Luhansk'taki isyancılar bağımsızlık ilan etmiştir. Günümüzde hala çatışmalar sürmekte ve bir sonuç elde edilememektedir. (Koçak, 2014: 176)

Bütün bu gelişmeler Ukrayna ile yakın siyasi ve ekonomik ilişkilere sahip olan Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Krizin ilk patlak verdiği dönemde dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Kiev'i ziyaret etmiş, hem Ukraynalı muhalifler hem de Kırım Tatarları liderleriyle bir araya gelmiştir. Ankara, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini belirtmiş, Kırım'ın Rusya'ya katılma kararını ve Donetsk ile Luhansk'ta düzenlenen referandum sonuçlarını tanımamış ve Kırım Tatarlarının haklarının gözetilmesini istemiştir. Fakat bütün bu gelişmelere rağmen Türkiye direk Rusya'yı suçlayıcı ifade kullanmamaya özen göstermiştir. Türkiye, her ne kadar NATO üyesi bir ülke olsa da Ukrayna krizi nedeniyle oluşan Batı ile Rusya arasında tırmanan gerginlikte taraf olmak istememiştir. Bu açıdan Türkiye'nin bu kriz karşısındaki tutumu 2008 Gürcistan krizi boyunca izlediği politikaya benzemektedir. Ayrıca Türkiye her iki krizde de Montrö Sözleşmesi'ne sadık kalmış ve bu Rusya tarafından hoş karşılanmıştır. (Koçak, 2014: 175-177) Fakat bunun yanında bu kriz iki ülke için aynı zamanda bir fırsat olmuştur. Rusya'nın bu dönemde Ukrayna krizinden dolayı Batı tarafından dışlanması ve ekonomik yaptırımlara maruz kalması ve bu gerilimden doğan Rusya-Batı-Ukrayna üçgenindeki enerji sorunu Rusya'nın Türkiye ile yakınlaşmasına neden olmuş ve bunun neticesinde Güney Akımı yerine Türk Akımı projesi gündeme gelmiştir. (Koçak, 2017: 10) Türkiye, Batı'nın Rusya'ya karşı uyguladığı ekonomik yaptırımlara katılmamış ve bu krizde itidalli bir söylem benimsemiştir. Bu durum Türkiye'nin siyasi ilişkilerdeki sorunların ekonomik ilişkilere zarar vermemesi hususunda ne kadar dikkatli olduğunu göstermektedir. (Koçak, 2015: 167)

2.2.2. Çatışan Güney Kafkasya ve Ermenistan Politikaları

İki ülke arasındaki dış politika çatışma noktalarından bir diğeri de güney Kafkasya politikalarıdır. İki ülkenin Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorununun yanında Ermenistan'ın soykırım iddialarına bakış açısı da farklılık göstermektedir. Özellikle 2015 yılı bakış açısındaki bu farklılığın en net şekilde ortaya çıktığı dönemdir. Çünkü 2015 yılı 1915 olaylarının ve aynı zamanda Çanakkale Zaferi'nin 100. yılıydı. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin davet edilmesine karşın Çanakkale Zaferi törenlerine katılmak yerine

Ermenistan'a giderek 1915 olaylarını anma törenine katılmıştır. Burada yaptığı konuşmanın ardından yapılan yazılı açıklamada "soykırım" ifadesinin kullanılması Rusya'nın 1915 olaylarına bakış açısını net bir şekilde belli etmiştir. Türkiye buna en üst seviyeden tepki göstermiş ve Rusya'nın Orta Asya, Kafkasya ve Doğu Avrupa'da yaptığı katliamlara dikkat çekilmiştir. (Koçak, 2015: 167)

2.2.3. Suriye İç Savaşı: İlişkilerdeki En Zor İmtihan

Rusya ile Suriye arasındaki ilişkiler Sovyetler Birliği zamanına dayanmaktadır. Soğuk Savaş döneminde Suriye, Sovyetlere yakın bir politika izlemiştir. Sovyetler de Suriye'yi Ortadoğu'ya açılan kapısı olarak görmüş ve ilişkiler bu minval üzerinde seyretmiştir. Bu iki ülke arasındaki ilişkiler Soğuk Savaş sonrası dönemde de devam etmiştir. Rusya'nın Suriye'de bulunan Tartus askeri üssü Rusya açısından Suriye'nin önemini artıran bir başka etkidir. (Tüfekçi, 2016: 325-326) Tüm bu etkenlerden dolayı, Rusya başından beri Esed yönetimini desteklemiş, sorunların barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğinin ve dışarıdan bir müdahaleye karşı olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda hem söylem olarak hem de BM Güvenlik Konseyi'nde Esed yönetimi aleyhine alınacak kararları veto ederek, askeri malzeme tedariki ve hava desteği ile eylem olarak da Suriye rejimine destek veren Rusya, 30 Eylül 2015 tarihi ile itibaren Suriye İç Savaşı'na aktif olarak katılmıştır. Bu müdahale ile yıpranan Suriye ordusu kaybettiği önemli şehirleri geri almıştır. (Tüfekçi, 2017: 377)

Arap Baharının Suriye'ye sıçraması ve ayaklanmalara Esed yönetiminin sert müdahalesine karşı Türkiye ilk olarak Suriye'nin parçalanmadan, barışçıl bir şekilde çözüm üretilmesi politikasını benimsemiş ve bu doğrultuda hem Esed yönetimine reform yapma çağrısında bulunmuş hem de Birleşmiş Milletler ve Arap Birliği gibi örgütleri devreye sokmaya gayret göstermiştir. Fakat bu girişimlerin sonuçsuz kalması ve Suriye rejiminin ayaklanmaları bastırmak için uyguladığı politikayı sertleştirmesi Türkiye'nin de benimsemiş olduğu tavrı değiştirmesine neden olmuştur. 2012 yılından itibaren Esed yönetiminin gitmesi gerektiğini savunmuş ve muhaliflere destek vermiştir. (Tüfekçi, 2016: 376)

Türkiye, Suriye'nin en uzun sınıra sahip komşusu olmakla birlikte ülkedeki iç savaştan en çok etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Savaşla birlikte Türkiye'deki mültecilerin sayısı üç milyona yaklaşmıştır. Bu durum öncelikle Suriye'ye yakın olan şehirlerde (Hatay gibi) sonrasında ise İstanbul gibi büyük şehirlerde sosyolojik sıkıntılara yol açmaktadır. Bütün bunlar Türkiye'nin sorunun çözümünde neden acele etmesi gerektiğini göstermektedir. Çünkü her geçen zaman bölgeyi daha da istikrarsız hale getirmekte ve sınır güvenliğinin zayıflaması manasına gelmektedir. Sınır güvenliği zafiyeti arttıkça silahlı grupların sınırdan geçerek Türk topraklarında eylem gerçekleştirme olasılığı artmaktaydı. Türkiye bu gibi yasa dışı geçişleri engellemek ve topraklarında terör örgütlerinin eylem yapmasını engellemek amacıyla Suriye sınırına beton duvar örmüştür. (tr.sputniknews.com, 2017) Türkiye ve Rusya'nın Suriye'de bir geçiş döneminin olması konusunda aynı kanaatte olmalarına rağmen bu durumun nasıl olacağı konusunda savundukları yöntemler farklıdır. (Özbay, 2013: 26)

İki ülkenin Suriye konusunda karşı karşıya kaldığı ilk kriz "uçak krizi"dir. Moskova'dan Suriye'ye giden Suriye havayolu şirketine ait içerisinde Rus vatandaşlarının da olduğu Airbus A-320 tipi yolcu uçağının silah taşıdığı şüphesi ile 10 Ekim 2012 tarihinde Türkiye tarafından Ankara Esenboğa Havalimanı'na indirilmesiyle kriz patlak vermiştir. Chicago Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi'nin 35. Maddesine göre, "bir devlet kendi hava sahasını kullanan uçaklarda 'savaş malzemesi, silah ya da araçların' bulunduğu yönünde kuvvetli şüphe duyarsa müdahale hakkına sahiptir." Askeri malzemelerin taşınması ancak hava sahası kullanılan ülkenin izni ile gerçekleşebilir. (Özbay, 2013: 27) Başbakan Erdoğan uçakta Rus askeri teçhizatı olduğunu belirtmiş ancak Moskova bunu reddetmiş ve uçakta

sadece yedek parçalar olduğunu ifade etmiştir. Bu olay iki ülkenin de medyasında geniş yer bulmasına karşın iki ülkenin üst düzey yöneticileri tarafından üzerinde pek durulmamıştır. Yaşanan uçak krizi sonrasında Ekim 2012’de gerçekleştirilmesi planlanan Üst Düzey İşbirliği Konseyi’nin (ÜDİK) toplantısının Putin’in sağlık sorunları dolayısıyla ertelenmesi, çoğu çevrelerde yaşanan bu hadise ile ilişkilendirilmiş, ancak birkaç gün sonra Putin’in ziyaretinin 3 Aralık 2012’ye ertelendiği açıklanmıştır. Bu açıklama ikili ilişkilerin iki taraftan da feda edilmek istenilmediği şeklinde yorumlamıştır. Rusya’nın Ankara Büyükelçisi Vladimir İvanovski Putin’in Ankara ziyareti öncesinde yaptığı açıklamada, bu meselenin görüşmelerde gündem maddesi olmayacağını belirtmesi her iki liderin de bu krizin uzamasını ve ilişkileri etkilemesini istemediğinin bir göstergesidir. (Demirtepe, 2013: 23)

İki ülke arasındaki ilişkilerin Ukrayna Krizi dolayısı ile gerginleşmesinden çok geçmeden sonra ikinci bir uçak krizi patlak vermiştir. Rus uçaklarının 3 ve 5 Ekim 2015’te iki defa Türk hava sahasını ihlal etmesi Türkiye ile Rusya ilişkilerinin bir anda gerginleşmesine neden olurken 24 Kasım günü Türk F-16’larının hava sahasını ihlal eden bir Rus SU-24 uçağını düşürmesiyle gerginlik doruğa çıkmıştır. Olayın yaşanmasının akabinde (dört gün sonra) Kremlin, Türkiye’ye karşı pek çok alanda ekonomik yaptırım kararı almıştır. (Koçak, 2015: 168-169) Yaptırımların başlıcaları şunlardır:

- 1 Ocak 2016’dan itibaren Türkiye’den tarım ürünleri, gıda ve hammadde ürünleri ithalatı yasaklandı.
- Rusya’da Türk şirketlerinin faaliyeti yasaklandı veya kısıtlandı.
- Rus işverenlerin Türk vatandaşı istihdam etmesi yasaklandı.
- 1 Ocak 2016’dan itibaren Türkiye’ye vize muafiyeti askıya alındı.
- 1 Ocak 2015’ten itibaren Rusya’dan Türkiye’ye charter uçuşlar yasaklandı.
- Rus tur operatörlerine Türkiye’ye tur paketleri satışından vazgeçilmesi tavsiye edildi. (tr.sputniknews.com, 2015)

Uçak krizinden sonra ilişkilerin normalleşmesi için atılan ilk adım Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Başbakan Binali Yıldırım’ın Rusya Milli Günü nedeniyle 12 Haziran 2016’da yayınladıkları mesajlar olmuştur. Atılan bu adıma Kremlin sözcüsü Dimitri Peskov’tan olumlu bir cevap gelmiş, bunun akabinde Rusya Büyükelçisi Andrey Karlov Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından iftar yemeğine davet edilmiştir. Bu dönemde Türkiye tarafından ilişkileri yumuşatmaya dönük en önemli adım Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Rusya Devlet Başkanı Putin’e bir mektup göndermesidir. Mektubun içeriği ve kullanılan ifadeler konusunda iki ülkeden farklı açıklamalar gelse de – Rusya Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın özür dilediğini (www.bbc.com, 2016), Türk kaynakları ise böyle bir ifadenin olmadığını (www.mynet.com, 2016) iddia etmiştir- ilişkilerin düzelmesi açısından çok önemlidir. (Tüfekçi, 2017: 378-379)

Bu mektup hadisesinden bir ay sonra Türkiye’de gerçekleşen başarısız darbe girişimi ilişkilerin düzelmesinde bir köşe taşı olmuştur. 15 Temmuz 2016 gecesi Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) tarafından gerçekleştirilen başarısız darbe girişimi sonrasında Türkiye’nin örgüt lideri Fethullah Gülen’i ABD’den istemesine olumlu yanıt alamaması ve kamuoyunda darbenin ABD destekli olduğu algısı Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri zedelemiştir. Ayrıca bu sancılı süreçte AB’nin darbe girişimine karşı beklenen tepkiyi vermemesi, aksine Türkiye’ye yönelen eleştirilerin artması Türkiye’nin AB ile olan ilişkilerinde gerginliğe yol açmıştır. Darbe girişimini hemen ertesi günü Putin’in Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı araması Batı’daki tepkisizlik göz önüne alındığında çok anlamlıdır. Bu bağlamda Türkiye’nin Batı ile arasının açılması Rusya için bulunmaz bir fırsat olmuş ve iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşme süreci hızlanmıştır. Bunun en net örneği Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın 15 Temmuz

sonrası ilk yurt dışı gezisini Rusya'ya yapmasıdır. Bu yakınlaşma Türkiye'nin 24 Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı Harekatı'na, Rusya'nın sessiz kalarak onay vermesini sağlamıştır. (Tüfekçi, 2017: 379-380)

Uçak Krizi'nin izlerinin silinmeye başladığı 2016'nın sonlarında iki ülke arasında bir başka krize neden olacak olay gerçekleşmiştir. 19 Aralık 2016'da Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'a bir serginin açılış konuşması esnasında suikast düzenlenmiş ve Büyükelçi orada yaşamını yitirmiştir. Ancak her iki taraf da itidalli açıklamalar yapmış ve bu olay çok büyümeden iki ülke arasındaki ilişkileri etkilememiştir. (Tüfekçi, 2017: 383)

Suriye krizinin çözümü noktasında tarafların pozisyonu değişecek gibi durmuyor. Fakat ABD'nin PYD/YPG'ye olan desteği, İran'ın bölgede vekalet savaşları aracılığıyla yayılcı bir politika izlemesi, Suriye'de çözümün Türkiye'nin son on yılda ilişkilerini birçok alanda "stratejik ortaklık" seviyesine çıkardığı Moskova ile geliştireceği formül ile sağlanacağını göstermektedir. (Has, 2012: 2-3) Bu nedenle Rusya ile kurulan ikili ilişkiler ve İşbirliği Konseyi'nin taraflar arasında bölgesel işbirliği ve diyalog bağlamında fırsat sunduğu ve son dönemde özellikle Suriye Krizi meselesinde yalnızlık çeken Türk Dış Politikasının itibar ve prestij aracı haline geldiği söylenebilir. (Has, 2013, 3) Fakat iki ülke arasındaki son yıllardaki durgunluk ele alındığında acaba ilişkiler doğal sınırına mı ulaştı sorusu akıllara gelmektedir. Özellikle ilişkilerin doğalgaz ve tarım ürünleri üzerine endekslenmesi siyasi diyaloga zarar vermektedir. (Özbay, 2009: 4)

3. SONUÇ

Genel olarak bakıldığında iki ülke tarihten gelen düşmanlıklarını ve birbirlerine karşı çatışmacı konumlamalarını, Türkiye'de Ak Parti, Rusya'da ise Putin döneminin başlamasıyla başarılı bir şekilde aşmışlardır. Her ne kadar bölgesel ve küresel politikaya bakış açıları farklı olsa da bu iki ülke son döneme kadar ilişkilerinde altın çağı bu yönetimler altında elde etmiştir. Ak Parti dönemi dış politikada hâkim olan neo-liberal kuram diğer komşu ve yakın coğrafya ülkelerinde olduğu gibi Rusya ile de olan ilişkilerde, siyasi gerilimlerin ekonomik ilişkilere zarar vermemesi konusunda hassas davranmasına olanak sağlamıştır. Karşılıklı bağımlılık ve sıfır sorun politikaları çerçevesinde geliştirilen ilişkiler son döneme kadar başarılı bir şekilde yürütülmüş, 24 Kasım 2015'deki uçak krizine kadar ekonomik ilişkiler, siyasi ilişkilerdeki gerilimlerden etkilenmemiştir. Yalnız bu son olayda siyasi gerilim iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri etkilemiş, fakat bu durum karşılıklı atılan adımlarla birlikte çabuk aşılmıştır. Son dönemde özellikle 2010'lardan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler Suriye İç Savaşı'nın gölgesinde seyretmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler bu iç savaştan sürekli olarak etkilenmekte ve gelecekte de etkilenme olasılığı yüksektir. Türkiye bu durumda Rusya ile olan ilişkilerini güvenlik, turizm, ekonomi ve stratejik iş birliği gibi çok fazla alana yayıp, ilişkilerin bu gibi hadiselerden etkilenmesini en aza indirmesi gerekmektedir. İki ülkenin bölgedeki önemli güç unsurları olduğu göz önüne alındığında Suriye'deki iç savaş bitirmek adına ortak adım atmaları çok önemlidir. İki ülkenin güvenlik alanında ve bölgesel meselelerde beraber hareket etmesi bölge sorunlarına çözüm üretmede ve bölgesel istikrarı sağlama adına büyük öneme sahiptir. Bu şekilde bölgesel krizlere anında müdahale edilebilecek ve ABD gibi küresel aktörlerin krizleri kendi çıkarları doğrultusunda manipüle etmesinin önüne geçilebilecektir. Rusya, Türkiye ile olan ilişkilerde karşılıklı egemenlik ilkesine sadık kalmalı ve bu düzlemde bir politika izleyerek Türkiye'ye karşı tahakküm siyaseti izlememelidir. Bu iki ülke ilişkilerinin daha ileri bir boyuta ulaşabilmesi ve ilişkilerde güven tesisi için oldukça önemlidir. Aksi takdirde ilişkiler sınırlı bir düzeyde kalıp, Türkiye açısından Rusya ile yakınlaşma, Batı'yı dengeleme manasına; Rusya açısından ise Türkiye ile

olan yakınlaşma, bölgesel politikalarına ulaşmak için bir fırsat ve geçici bir ittifak ilişkisi manasına gelebilir.

Son olarak yukarıda da bahsedildiği gibi iki ülke arasındaki bir kriz aynı zamanda fırsata da dönüşebilmektedir. Bu açıdan iki ülke arasındaki ilişkilerde krizler ve fırsatlar girift bir hal almış diyebiliriz. Bunun en net örneği Ukrayna Krizi'dir. Başlangıçta Rusya'nın Kırım'ı ilhakı, Türkiye için hem oradaki Kırım Tatarları açısından hem de Rusya'nın Kırım'ı alarak Karadeniz'de inisiyatifi eline alması bakımından tehlikeli görülse de Türkiye'nin mesele de itidalli tutumu Rusya ile enerji konusunda yakınlaşmasına ve Türk Akımı projesinin hayata geçmesine olanak sağlamıştır. Bu açıdan Ankara ile Moskova arasındaki ilişkiler her an krizden fırsata dönüşebilmektedir. Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerini geliştirmesi özellikle son dönemde Batı ve ABD ile yaşadığı sıkıntıları da göz önünde bulundurursak dış politika yapımında çeşitliliği artıracağından dolayı çok önemlidir.

- KAYNAKÇA

- AKTÜRK, Ş., 2013. Türk-Rus İlişkilerinin Realist Bir Değerlendirmesi 2002-2012: Zirveden Dibe mi?, *Hazar Raporu* Bahar 2013, 55-71
- ALNIAK, O., 2012. Türkiye-Rusya Federasyonu Uzun Süreli İlişkilerin Yararları, İstanbul: Uluslararası Kafkasya Kongresi Bildiriler Kitabı, 321-326
- ARAS, B., 2009. Türkiye ve Rusya Federasyonu: Çok Boyutlu Ortaklık, *SETA Analiz*.
- BİLA, F., 2008. Erdoğan: Rusya'yı Gözardı Edemeyiz. *Milliyet*, 2 Eylül, p. 12.
- ÇELİK, E. T., 2012. Türk-Rus İlişkilerine Yön Veren Etkenler. Kocaeli, Uluslararası Kafkasya Sempozyumu, 261-281
- DEMİRTEPE, H. Ö. S. Ö. H. T., 2013. Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine, Ankara: *USAK-Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi*.
- HAS, K., 2012. Türkiye-Rusya İlişkileri Ekseninde Suriye Krizi, Ankara: *USAK-Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*.
- HAS, K., 2013. *Erdoğan'ın Rusya Ziyareti, Türk-Rus Yakınlaşması ve Bölgesel Boyutları*, Ankara: *USAK*.
- KAMALOV, İ., 2010. Komşuluktan Statejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri, Ankara: *ORSAM*.
- KOÇAK, M., 2014. Türkiye-Rusya İlişkileri içindeY. E. U. U. S. Ü. Z. Ç. İ. Ç. Nebi Miş, dü. *2014'te Türkiye*. İstanbul: SETA Yayınları, pp. 174-180.
- KOÇAK, M., 2015. Türkiye-Rusya İlişkileri 2015 içindeU. U. M. Y. C. D. U. S. Ü. Z. Ç. İ. Ç. Nebi Miş, dü. *2015'te Türkiye*. İstanbul: SETA Yayınları, pp. 166-175.
- KOÇAK, M., 2017. Türkiye-Rusya İlişkileri, İstanbul: *SETA Analiz*.
- ÖZBAY, F., 2013. Türk-Rus İlişkileri, İstanbul: *Bilge Adamlar Kurulu*.
- ÖZDAL, H., 2011. Türkiye-Rusya İlişkileri: Sınırlı Statejik Ortaklık. *Analist*, 1(10), pp.54-56.
- RADİKAL, 2009. Başbakan Putin:"Nükleer Santral İhalesini Türk-Rus ortaklığı Kazandı". *Radikal*, 7 ağustos.
- TÜFEKÇİ, Ö., 2016. Türkiye'nin Rusya ve Kafkasya Politikası içindeB. Duran & K. İnat, düz. *Türk Dış Politikası 2015*. İstanbul: SETA Yayınları, pp. 317-341.
- TÜFEKÇİ, Ö., 2017. Türkiye'nin Rusya ve Kafkasya Politikası içindeB. Duran, K. İnat & M. Caner, düz. *Türk Dış Politikası 2016*. İstanbul: SETA Yayınları, pp. 375-396.
- USAK, 2008. Gürcistan Krizi Değerlendirme Raporu, Ankara: *USAK- Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*.
- YILMAZ, M. E., 2010. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri. *Akademik Fener*, Issue 13, pp. 27-41.

İnternet Kaynakları

- ANON., 2015. *tr.sputniknews.com*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://tr.sputniknews.com/infografik/201512171019728085-Rusya-Turkiye-yaptirimlar-Su-24>
[Erişildi: 23 Şubat 2018].
- ANON., 2016. *www.ahaber.com*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.ahaber.com.tr/galeri/turkiye/10-soruda-geri-kabul-anlasmasi>
[Erişildi: 13 Mart 2018].
- ANON., 2016. *www.bbc.com*. [Çevrimiçi]
Available at: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160624_erdogan_rusya
[Erişildi: 23 Şubat 2018].
- ANON., 2016. *www.mynet.com*. [Çevrimiçi]
Available at: <http://www.mynet.com/haber/dunya/erdoganin-mektubunda-ozur-ifadesi-yok-2515759-1>
[Erişildi: 23 Şubat 2018].
- ANON., 2017. *tr.sputniknews.com*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://tr.sputniknews.com/columnists/201711221031106429-suriye-sinirina-orulen-moduler-duvar>
[Erişildi: 23 Şubat 2018].
- ANON., 2017. *www.bbc.com*. [Çevrimiçi]
Available at: www.bbc.com
[Erişildi: 24 Şubat 2018].
- ÖZBAY, F., 2009. *www.bilgesam.com*. [Çevrimiçi]
Available at: www.bilgesam.com
[Erişildi: 24 Şubat 2018].
- ÖZBAY, F., 2010a. *Türkiye-Rusya İlişkilerinde Üçüncü Dönem*. [Çevrimiçi]
Available at: www.bilgesam.com
[Erişildi: 24 Şubat 2018].
- ÖZBAY, F., 2010b. *Türkiye-Rusya İlişkilerinde Gözden Kaçanlar* *www.bilgesam.com*. [Çevrimiçi]
Available at: www.bilgesam.com
[Erişildi: 24 Şubat 2018].
- TURAN, İ., 2009. *Türk-Rus İlişkileri: Sorunlar ve Fırsatlar*, *www.bilgesam.com*. [Çevrimiçi]
Available at: www.bilgesam.com
[Erişildi: 24 Şubat 2018].